

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

KÖBLÖS ADÉL

A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ: DR. SZABÓ IMRE, PH.D
TANSZÉKVEZETŐ EGYETEMI DOCENS

SZEGED
2008

I. A kutatási téma előzményeinek összefoglalása

A joghatóság mint önálló, a hatáskörtől és illetékességtől független kategória a XIX. század második felében nőtte ki magát a francia, az olasz és az angol perjogtudományban. A magyar jogirodalomban a XX. század elején jelent meg: már Magyary (1902) is foglalkozott vele mint „bírói illetékességgel a külfölddel szemben”, de a Vági József (1922) és Balla Ignác (1931) tanulmányaiban különült el egyértelműen a másik két fogalomtól. Fokozatosan a hazai bírói gyakorlatban is elfogadottá vált. A törvényi szabályozás azonban hosszú ideig széttagolt és hiányos maradt. Az 1979. évi nemzetközi magánjogi törvényerejű rendelet (Nmtvr.) átfogó, bár nem kimerítő jellegű szabályozással így komoly űrt töltött ki.

Időközben az európai integráción belül a határozatok szabad mozgásának biztosítása végett 1968-ban megszületett a Brüsszeli Egyezmény a joghatóságról, valamint határozatok elismeréséről és végrehajtásáról polgári és kereskedelmi ügyekben. Az Európai Közösség Bíróságának felhatalmazása az egyezmény értelmezésére azzal a vitathatatlan eredménnyel járt, hogy a hosszú évtizedek alatt egy egységes és markáns joghatósági és elismerési-végrehajtási rendszer fejlődött ki a közösségi tagállamok egymás közötti viszonylatában. A kialakított modell alkalmazási körét a Luganói Egyezménnyel (1988) kiterjesztették az EFTA tagállamokra is.

Magyarországnak a rendszerváltást követően szembe kellett néznie a kor igényeit ki nem elégítő joghatósági szabályaival, és törekvéseinek megfelelően fel kellett készülnie a Luganói Egyezményhez, illetve az Európai Unióhoz való csatlakozásra. Ennek keretében került sor a nemzetközi magánjogi törvényerejű rendeletnek a joghatóságra, valamint a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó részeinek újrakodifikálására. A hazai szerzőkben is megnőtt az érdeklődés a Brüsszeli Egyezmény, s az azt felváltó Brüsszel I. rendelet, valamint a hozzá kapcsolódó esetjog tanulmányozása iránt. Immáron több szerző tollából is jelentek meg a közösségi, illetve a magyar joghatósági rendszert átfogóan bemutató hézagpótló munkák.

A joghatóság egyes fajtáinak részletes, széles spektrumú bemutatása akár önálló monográfiák témája is lehetne. Ilyen a joghatósági megállapodás is. Az eddig magyar nyelven megjelent művek természetesen foglalkoznak a Brüsszeli Egyezmény, a Brüsszel I. rendelet, valamint nemzetközi magánjogi kódexünk joghatósági megállapodásra vonatkozó főbb rendelkezéseinek értelmezésével, a vonatkozó esetjog bemutatásával, azonban ezekből bizonyos aspektusok kimaradtak, s ezáltal nem kaphatunk teljes képet a félautonómia és a joghatóság közötti sajátos viszonyról.

A felek megállapodása mára már a joghatóság általánosan elfogadott alapja. Kettős, anyagi jogi és eljárásjogi jellege azonban mind az elméletben, mind a gyakorlatban kérdéseket, bizonytalanságokat, vitákat indukál. A külföldi irodalomban ezzel a témával részletesebben, mélyebben foglalkoznak a szerzők. Az álláspontok ugyanakkor nem mutatnak egységes képet. A joghatósági megállapodások körül számos kérdés még megválaszolásra vár, bár végleges megoldások természetesen itt sincsenek.

Az elmúlt pár évben a jelen értekezés tárgyát képező téma azáltal is aktuálissá vált, hogy a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia (HCCH) berkein belül 2005-ben elfogadásra került egy egyezmény a kizárólagos joghatósági megállapodásokról. Az 1992-ben előterjesztett javaslat szerint a cél egy világméretű egyezmény elfogadása lett volna a joghatóságról és a határozatok elismeréséről, végrehatásáról polgári és kereskedelmi ügyekben. Az Európai Közösség és az Amerikai Egyesült Államok érdekei közötti konfrontáció azonban ahhoz vezetett, hogy az egyezmény hatályát a cégek közötti (*business to business* – B2B) kapcsolatokban kikötött joghatóságra szűkítették. Az előkészítő munkálatok ebben a korlátozott körben is felszínre hozták a különböző jogrendszerek közötti eltéréseket és az érdekellentéteket. A hazai irodalomban a hágai egyezménynek eddig semmilyen visszhangja nem volt. Miközben a Közösség esetleges csatlakozása a Brüsszel I. rendeletre, így hazánkra is kihatással lesz.

Összefoglalásképpen tehát elmondható, hogy a hazai irodalom a joghatósági megállapodások tekintetében még igen sok kérdés feltevésével és megválaszolásával adós, a külföldi irodalomban fellelhető álláspontok pedig igen sokszínűek.

II. Az értekezés célja

Doktori értekezésem témájaként éppen azért választottam a joghatósági megállapodásokat, mert az egyszerűnek és egyértelműnek tűnő szabályok az elméletben és a gyakorlatban egyaránt számos problémát vetnek fel. Célom elsődlegesen azt volt, hogy hazai szemszögből mutassam be az egymásra épülő szabályok (közösségi rendelet, nemzetközi egyezmények, nemzeti jog) értelmezése és alkalmazása során felmerülő kérdéseket, s a lehetséges válaszokat.

Kiindulópontom – korábbi kutatásaimra tekintettel is – a Brüsszeli Egyezmény, illetve az annak helyébe lépő Brüsszel I. rendelet joghatósági kikötésre vonatkozó rendelkezései voltak. A közösségi szabályok értelmezésének feltárását két okból is szükségesnek tartottam: egyrészt mert Magyarországon, mint uniós tagállamban a Rendelet alkalmazásában megelőzi,

s széles körben kiszorítja a nemzeti szabályokat, másrészt, mert a hazai normák híven követik az európai modellt, így az Nmtvr. rendelkezései is könnyebben elemezhetők és értelmezhetők a feltárt eredmények fényében.

Abból a célból, hogy a joghatósági megállapodásokról a közösségi jog, a Magyarország által aláírt nemzetközi egyezmények, illetve a magyar jog rendelkezéseinek megismerésén túl valamivel szélesebb képet is kaphassak, áttekintettem néhány külföldi jogi szabályozást is, valamint a már említett hágai egyezmény főbb rendelkezéseit.

Nem foglalkoztam azonban az állami immunitás kérdéseivel, s egyáltalán azzal, vajon az állam köthet-e joghatósági megállapodást, s ha igen, milyen feltétellel. Szemem előtt elsődlegesen a nemzetközi gazdasági élet szereplői által kötött megállapodások álltak, beleértve a nem kereskedők által kötött ügyleteket is, bár a jogalkotók már más területeken is lehetővé teszik a joghatóság kikötését.

Az értekezésben csak az állami bíróságok kikötését vizsgálom meg: a rövid összehasonlításon és elhatároláson, valamint egyes párhuzamos jelenségek felvetésén kívül azonban a választottbírósági megállapodások teljesen a dolgozat tárgykörén kívül maradnak.

III. Alkalmazott módszerek

A doktori értekezés gerincét a közösségi szabályok bemutatása és elemzése képezi. Ennek során nemcsak magára a normaszövegre, de a releváns rendelkezések módosításaira (történeti értelmezés), a joghatósági megállapodásra vonatkozó cikkek rendszertani elhelyezkedésére, és más joghatósági fajtákhoz való viszonyára is figyelemmel voltam. Ebben kiemelt segítséget nyújtottak a Brüsszeli Egyezményhez és módosításaihoz készült jelentések (Jenard jelentés és Schlosser jelentés), valamint a Brüsszel I. Rendelethez a Bizottság által kidolgozott memorandum. A jogszabályi rendelkezéseket az Európai Közösség Bírósága esetjogának elmaradhatatlan bemutatása és kritikai elemzése egészíti ki, melynek segítségével további lehetőségek nyílnak a nyelvtani, a rendszertani és a teleológiai értelmezés számára. Az egységes jog értelmezését a különböző szerzők megállapításainak, észrevételeinek ismertetésével, szembeállításával, kategorizálásával, tagállami alkalmazásának útjait pedig a nemzeti bíróságok döntéseinek felvázolásával mutatom be.

A magyar szabályok vizsgálata során is szerepet kap a történeti háttér feltárása, a rendszertani, logikai és a nyelvtani értelmezés, valamint a hazai bírói gyakorlat ismertetése és elemzése.

Néhány állam joghatósági megállapodásra vonatkozó szabályainak kifejtése alkalmas arra, hogy a jogösszehasonlító módszer alkalmazására, melyet a hágai egyezmény előkészítő dokumentumai tesznek teljessé.

A részletes szabályok (közösségi, magyar, hágai) bemutatását egy egységes logikai szálon fűztem fel, mely lehetővé teszi azt, hogy ezeket külön-külön, a maguk egészében és teljességében, autonóm működésükben lássuk, ugyanakkor az egyes témák, problémák ritmikus visszatérése lehetőséget teremt a vizsgált szabály-rendszerek összehasonlításra.

IV. Az értekezés főbb gondolatainak összefoglalása

A)

Annak ellenére, hogy a joghatóságnak a felek megállapodásával történő megalapozását, illetve megvonását a kezdetekben nemigen ismerték el, mára a joghatóság általánosan elfogadott alapjává vált. A magánautonómia azonban nem korlátok nélküli, hisz a joghatóság kikötését az államok ma is különböző feltételekhez kötik.

A joghatósági megállapodást a joghatóság egyik *önálló fajtájaként* kell elismernünk, mert változatos megjelenési formái (úm. tiszta kizárólagos, többszörös kizárólagos, nem kizárólagos kikötés, és ezek különböző hibrid változatai, beleértve az aszimmetrikus kikötéseket is) miatt nem sorolható be maradéktalanul sem a kizárólagos, sem a kizárt, sem a párhuzamos joghatósági fajták közé. Nem beszélve különleges alapjáról, a felek megállapodásáról.

Joghatósági megállapodás alatt alapvetően a feleknek azt a kifejezett vagy hallgatólagos megállapodását értem, amellyel egy már felmerült vagy valamely meghatározott jogviszonyból jövőben esetlegesen felmerülő, valamilyen nemzetközi elemmel bíró jogvitájuk elbírálására meghatározzák, hogy mely állam(ok) bíróságai vagy mely konkrét bíróság(ok) járhatnak el (prorogáció) és/ vagy nem járhatnak el (derogáció).

Nem könnyű azonban olyan *átfogó fogalmat* találni, mely a feleknek a joghatóságot megalapozó, illetve megvonó nyilatkozatait magában foglalja. A 'joghatósági megállapodás' nem állja meg a helyét, ha a joghatóság alapja egyoldalú nyilatkozat (pl. *trust* alapító okirata esetén), míg az 'alávetés' a tiszta derogációs megállapodásokat rekeszti ki magából. Tekintettel ugyanakkor arra, hogy a gyakorlatban legtöbbször a felek kölcsönösen egybehangzó akarata van hatással a joghatóságra, a joghatósági megállapodást használok gyűjtőfogalomként. Az általánosan elfogadott irányvonalak értelmében megállapodás lehet

kifejezett, mikor is a felek lényegében szerződést kötnek egymással a joghatóságról, s ez rendszerint egy másik szerződés (a fő szerződés) részét képezi (klauzula), avagy hallgatólagosan vetik alá magukat egy állam joghatóságának azáltal, hogy a felperes olyan állam bírósága előtt perel, melynek egyéként nincs joghatósága, de ennek hiányát az alperes nem kifogásolja.

A felek kifejezett konszenzusán (szerződésén) alapuló joghatósági megállapodásoknak – a szerződési szabadságból, a magánautonómiából fakadóan – a gyakorlatban igen változatos típusai alakultak ki.

Az egyik alaptípus a *tiszta kizárólagos joghatósági megállapodás*, mikor is egyetlen bíróságot vagy egyetlen állam bíróságainak kizárólagos joghatóságát kötik ki a felek, s ezzel minden más bíróság (állam bíróságainak) joghatóságát kizárják. A másik alaptípus a kizárólagos és a párhuzamos joghatóság keverékeként létrejövő *többszörös kizárólagos kikötés*, amikor két vagy több bíróságot vagy két vagy több állam bíróságait kötik ki a felek úgy, hogy egyben kizárják a többi fórum eljárási jogosultságát. Több állam bíróságainak vagy több bíróság kikötése elképzelhető úgy is, hogy a felek a megjelölt jogviszonyból esetlegesen felmerülő különböző jogviták elbírálására különböző fórumokat jelölnek ki. Továbbá ismert az a szimmetrikus joghatósági megállapodás is, amely szerint mindegyik fél a másikat *csak annak lakóhelye (székhelye) szerinti* állam bírósága(i) előtt perelheti. A törvények által adott választási lehetőségek mellett biztosít további párhuzamos joghatóságot a joghatósági megállapodások harmadik alaptípusa, a *nem kizárólagos joghatósági kikötés*. A tiszta vagy többszörös kizárólagos, illetve a nem kizárólagos kikötésnek különböző *ötvezetei* fordulhatnak még elő a gyakorlatban. Ilyen például az *aszimmetrikus kikötés*, amikor a választott fórum az egyik fél számára kizárólagos joghatósággal bír, míg a másik választhat a kikötött fórum és a többi, jogszabály alapján joghatósággal rendelkező bíróság közül, esetleg a szerződés által megjelölt több bíróság közül. Esetenként az állami bíróságok kikötését választottbírói megállapodással kombinálják. Végül meg kell említeni a *tiszta derogációs megállapodásokat* is, melyek a gyakorlatban nemigen bírnak jelentőséggel.

Különbséget lehet tenni a kifejezett kikötések között aszerint is, hogy a megállapodás egy vagy több állam bíróságaira általában vonatkozik, vagy az(ok)on belül a felek a meghatározzák az(oka)t a konkrét bíróságo(ka)t is, melyek eljárni jogosultak. Az első esetben *tiszta joghatósági megállapodással* állunk szemben, a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságot az adott állam nemzeti eljárási szabályai szerint kell meghatározni. Az utóbbi esetben a joghatósági megállapodást *illetékességi kikötéssel kombinálják*, így

rendszerint nem lehet teljesen eltekinteni az illetékességi megállapodásra vonatkozó előírásoktól, és élesen merül fel a hatásköri szabályok vizsgálata.

Mivel a felek számára egyáltalán nem mindegy, hogy esetleges jogvitájuk során milyen bíróság előtt kell eljárniuk, a fórumválasztás a nemzetközi kereskedelmi ügyletekben kiemelt jelentőségű: az eljáró fórumról való konszenzus hiánya az egész szerződés megkötésének meghiúsulásához is vezethet, illetve az egyik félnek a számára kedvezőtlen fórum kikötéséhez való hozzájárulását egyéb szerződési előnyökkel kompenzálhatják. Bár jelenleg a választottbíróságok kikötésének preferálása egyértelműen kimutatható a nemzetközi kereskedelemben, nem elhanyagolható a rendes bíróságok kikötésének jelentősége sem, miután a választottbíráskodás nem mindig jelent a felek számára megfelelő, illetve elérhető fórumot. A választottbíróságok előnyben részesítését befolyásolja az a tény is, hogy világméretű egyezmény segíti a külföldi választottbírósági határozatok elismerését és végrehajtását (1958-as New Yorki-i egyezmény), míg ilyenről a rendes bíróságok tekintetében nem beszélhetünk. Ennek orvoslására született meg a 2005-ös hágai egyezmény, melynek jövője azonban még nem látható előre.

B)

A joghatósági megállapodások kiemelt jelentőségét a Brüsszeli Egyezmény, illetve a nyomában megszületett **Brüsszel I. Rendelet** azáltal is jelzi, hogy önálló szakaszban rendezi a rá vonatkozó szabályokat. A megfelelő rendelkezések megtalálásának nehézségeit mutatja azonban az, hogy 1968-tól a Rendelet jelenleg hatályos szövegváltozatáig a szabályokat minden olyan bővüléskor, amikor nem csupán formális kiigazításokra került sor, illetve a rendeletté történő transzformáláskor módosították.

A Rendelet 23. cikke a joghatósági megállapodásról a többségi vélemény szerint – a Rendelet tárgyi hatálya alá tartozó polgári és kereskedelmi ügyek körében is – csak akkor alkalmazható, ha a jogvitában valamilyen *nemzetközi elem* felbukkan, ez azonban nem követeli meg feltétlenül több tagállam érintettségét: elég, ha az ügy legalább egy tagállamhoz és egy harmadik államhoz kapcsolódik. A külföldi elem rendszerint abból ered, hogy a felek különböző államokban laknak (különböző államokban van a székhelyük), de származhat egyéb lényeges körülményből is, mint például a szerződés teljesítésének vagy a kár bekövetkezésének helye. A nemzetközi elem fennállásának időpontja szempontjából a szakirodalmi vélemények megoszlanak: egyesek szerint a szerződéskötés, mások szerint az

eljárás megindításának időpontja irányadó, míg egy harmadik irányzat szerint mindkettő egyaránt figyelembe vehető. Hasonló megosztottság figyelhető meg a 23. cikk alkalmazhatóságának másik feltétele tekintetében, azaz hogy legalább a felek egyikének valamelyik *tagállamban kell lakóhellyel* rendelkeznie. A Bíróság egyértelműen még nem válaszolta meg a kérdést, azon döntései, melyekből pedig erre vonatkozóan következtetéseket lehetne levonni, ellentmondásosak. A Rendelet 23. cikke ezeken túl is csak akkor alkalmazható, ha a felek valamely tagállam vagy konkrét *tagállami bíróság joghatóságát* kötötték ki. Harmadik állam bíróságainak kikötését azonban külön közösségi rendelkezés nélkül is tiszteletben kell tartani. Valamelyik fent említett feltétel hiányában a kikötésre a nemzeti jog alkalmazandó.

A 23. cikk a kikötésnek elsődlegesen a formai és bizonyos tartalmi követelményeit rögzíti. Hallgat azonban a megállapodásnak mint szerződésnek a létrejöveteléről (létezéséről), illetve az *egyéb (nem formai) érvényességi feltételeiről*. A Bíróság az egységes értelmezés és autonóm közösségi jog kialakítása érdekében hajlik arra, hogy a nemzeti jogok alkalmazását kizárja nem csak a formai, de az egyéb érvényesség és a létrejövetel tekintetében is. A legtöbb szerző álláspontja szerint azonban nem kerülhető el valamely állam anyagi jogi szabályainak alkalmazása, de hogy melyik legyen az, igencsak megosztlanak a vélemények. Egységes szabályozás hiányában a legtöbb szerző szerint az eljáró bíróság nemzetközi magánjoga által kijelölt jog vehető figyelembe. Ennek során több államban is megfigyelhető a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló Római Egyezmény rendelkezéseinek figyelembevétele azáltal, hogy a klauzulára a főszerződésre alkalmazandó jogot alkalmazzák.

A joghatósági megállapodások *megengedhetőségének* korlátja egyrészt a 22. cikkben szabályozott kizárólagos joghatóság, melynek reflex-hatásaként figyelemmel kell lenni harmadik államok hasonló érdekeire is. A joghatósági kikötések további akadályát képezik a gyengébb fél védelmét biztosító szabályok biztosítási, fogyasztói és egyedi munkaszerződésekből eredő ügyekben. Kifejezett módon itt engedi meg a Rendelet aszimmetrikus megállapodások megkötésének lehetőségét a gyengébb fél védelme érdekében, ám e védelmen kisebb-nagyobb hézagok előfordulnak.

A *formai előírások* célja annak biztosítása, hogy a felek valóban megállapodjanak a joghatóságban. Ezzel kívánták különösen az általános szerződési felek útján elkövetett visszaéléseket, félreértéseket elkerülni. A Bíróság az írásbeli, illetve a szóban megkötött és írásban megerősített formát szigorúan értelmezi, mely ezáltal kevésbé felel meg a gyorsan és tömegesen lebonyolódó nemzetközi kereskedelmi ügyletek követelményeinek, bár alkalmas a gyengébb, üzleti ügyekben járatlan fél védelmére. A felek között kialakult szokásoknak

megfelelő forma, valamint a nemzetközi szokványoknak megfelelő forma az előbbi elvárásokat elégíti ki, s a Bíróság által adott értelmezés fényében lehetőséget ad magának a megállapodásnak a vélelmezésére is.

A kikötés *tartalmával* szemben támasztott követelmény, hogy meghatározott jogvitára, vagy meghatározott jogviszonyból jövőben felmerülő jogvitára vonatkozzon, azaz ne legyen általános. Ennek a körnek a meghatározása a kikötés értelmezésére tartozik. A felek ugyanakkor egy adott jogviszonyból felmerülő egyes jogviták elbírálására más-más állam bíróságainak joghatóságát is kiköthetik, mely azonban olyan párhuzamos eljárásokhoz is vezethet, melyekben egymásnak ellentmondó határozatok születnek.

A kikötés *tárgyi hatálya* a megállapodásban meghatározott jogviszonyból felmerülő jogviták elbírálására terjed ki. Felmerül azonban a kérdés: eljárhat-e a kikötött fórum, ha az alperes olyan beszámítási kifogást vagy viszontkeresetet terjeszt elő, melyre a kikötés nem terjed ki, illetve egy bíróság elbírállhat-e olyan beszámítási kifogást vagy viszontkeresetet, amely tekintetében a felek egy másik állam bíróságainak kizárólagos joghatóságában állapodtak meg. A viszontkereset vonatkozásában általában egységes az álláspont, hogy amennyiben a felek a jogvita elbírálására kizárólagos joghatósági megállapodással éltek, akkor az ilyen követelés más bíróság által nem bírálható el. A beszámítási kifogás azonban nem önálló kereset, csupán egy védekezés. Azonban a felperes részéről lényegében ugyanolyan felkészülést, védekezést igényel, mintha viszontkeresetet terjesztettek volna elő. Ezért beszámítási kifogásnál is indokolt ugyanúgy eljárni, mint viszontkeresetek esetén.

A joghatósági megállapodás – szerződési jellegéből fakadóan – azokat köti, akik ebben megállapodtak. Az általános felfogás szerint azonban, ha a főszerződés *alanyaiban* változás áll be (jogutódlás), akkor a jogutódot ugyanúgy köti a joghatósági klauzula, mint jogelődjét – akkor is, ha ő külön, a jogszabály által megkövetelt formában azt jóvá nem hagyta. A kikötés alanyi hatálya egyéb harmadik személyekre is kiterjedhet: kizárólag jogosultságot (választási lehetőséget) teremthet a szerződéskötésben közvetlenül részt nem vevő, kedvezményezettként szereplő fél számára.

A kikötés *joghatása*, hogy a klauzulában szereplő bíróság(oka)t joghatósággal ruházza fel (prorogáció). A megállapodásnak emellett lehet derogációs hatása is, ha a kikötés kizárólagos joghatóságot hoz létre. A Rendelet a kikötés kizárólagossága mellett vélelmet állít fel, de a felek eltérően is megállapodhatnak. Ilyenkor az egyéb joghatóság is fennmarad, a felek párhuzamos joghatóságot hoznak létre. A szerzők megítélése szerint lehetőség van több bíróság kizárólagos joghatóságának kikötésére (többszörös kizárólagos joghatóság), illetve aszimmetrikus joghatósági megállapodásokra is.

A Rendelet ismeri a joghatóság *perbebozsátkozással* történő megalapozását is. Ezt több szerző hallgatólagos megállapodásnak tekinti: a felperes azáltal választja az adott bíróságot, hogy ott indít keresetet, az alperes pedig ezt azáltal hagyja jóvá, hogy nem kifogásolja a joghatóság hiányát. Kétségtelen, hogy a bíróság joghatóságát közvetlenül a felek eljárásjogi cselekményei alapozzák meg, a háttérben azonban fellelhető a felek magatartása mögött meghúzódó akarat. Ennek ellenére néhány szerző nem tekinti megállapodásnak a joghatóság perbebozsátkozással történő megalapozását.

A Rendelet 24. cikkének alkalmazási körét illetően nem teljesen egységes a szerzők véleménye: van, aki szerint valamelyik félnek (vagy az alperesnek, vagy a felperesnek) valamelyik tagállamban lakóhellyel kell rendelkeznie; mások szerint a 24. cikk csak akkor alkalmazható, ha az alperes valamelyik tagállamban lakik; míg a másik szélsőséges – ugyanakkor praktikus – felfogás szerint a felek lakóhelye nem bír relevanciával. A joghatóság perbebozsátkozással történő megalapozására azonban hivatkozni lehet a felperessel szemben is a viszontkereset (beszámítási kifogás) tekintetében.

A 24. cikk korlátját jelenti a kizárólagos joghatóság, ám alkalmazható a biztosítási, a fogyasztói és egyedi munkaszerződésből eredő ügyekben. Ez utóbbi esetekben azonban indokolt volna európai szinten előírni a bíró tájékoztatási kötelezettségét a „gyengébb” fél irányában, mivel a személyesen eljáró felek sokszor nincsenek tisztában eljárási cselekményeik joghatásaival.

A perbebozsátkozást (annak idejét és módját) a nemzeti eljárásjogok szabályozzák. Ennek ellenére a Rendelet egységes alkalmazása megköveteli, hogy autonóm módon értelmezzék ezt a fogalmat: perbebozsátkozásnak tekinthető, ha az alperes nem a joghatóság hiányára hivatkozik, hanem például a bíróság hatáskörét, illetékességét kifogásolja. Ha ugyanakkor az alperes egyidejűleg joghatósági kifogást és érdemi védekezést is előterjeszt, ez nem minősül perbebozsátkozásnak.

A joghatósági megállapodások és a *perfüggőségre* vonatkozó rendelkezések egymáshoz való viszonya tekintetében utalni kell az Európai Közösség Bíróságának gyakorlatára, mely szerint a perfüggőségi szabály elsőbbséget élvez a kizárólagos joghatósági kikötéssel szemben. A Bíróság ezzel a tagállami bíróságok egymás iránti bizalmát is kívánta erősíteni, egyúttal lehetővé tette, hogy a felek a kifejezett megállapodásuktól utóbb hallgatólagosan eltérhessenek.

A joghatósági megállapodások tekintetében is irányadó a Rendelet elismerési és végrehajtási szabályainak alapja, azaz a joghatóság tekintetében a döntés nem vizsgálható felül. Kizárólag a biztosítási és a fogyasztói szerződésekből eredő jogvitákban hozott

határozatok elismerésénél törhető át a fenti elv, ám ennek gyakorlati jelentősége csekély, különös figyelemmel arra, hogy perbebocsátkozással ezekben az eljárásokban is megalapozható a joghatóság.

A **Luganói Egyezmény** joghatósági megállapodásra vonatkozó szabályai nagyrészt megegyeznek a Brüsszel I. rendelet 23. és 24. cikkével. Erre tekintettel a Rendelet kapcsán elmondottak megfelelően irányadók a Luganói Egyezmény értelmezésénél is. Az értekezésben röviden rámutatok a két szabályozás közötti kisebb különbségekre, melyek valószínűleg hamarosan el fognak tűnni, miután elkészült annak az új egyezménynek a tervezete, melyet egyik oldalról a Közösség, másik oldalról Izland, Norvégia és Svájc fog aláírni, s mely a Luganói Egyezmény helyébe fog lépni. Ezzel teljesen szinkronba kerül majd a Brüsszel I. rendelet és az egyezmény, egyúttal azok a tagállamok is részesévé válnak a luganói rendszernek, melyek eddig nem ve(he)ttek részt benne (mint pl. Magyarország).

C)

A joghatósági szabályok forrása többcsatornás: a nemzeti szabályokon kívül, azt megelőzően szerepet kapnak a közösségi rendeletek és a nemzetközi egyezmények. Ez utóbbi kettő egymáshoz való viszonyát maguk a rendeletek, illetve az egyezmények rendezik. A közösségi szabályok ismertetését követően, de a nemzeti szabályok bemutatását megelőzően ezért röviden összefoglaltam azon **két- vagy többoldalú nemzetközi egyezmények** rendelkezéseinek a lényegét, melyeket Magyarország aláírt, s melyek külön szólnak a joghatósági megállapodásokról. A többoldalú egyezmények olyan speciális területeket szabályoznak, mint a közlekedés különböző szektorai, illetve az európai szabadalom. Speciális szabályozási területük folytán elsőbbséget élveznek a Brüsszel I. rendelet alkalmazásával szemben is. A kétoldalú egyezmények azonban olyan jogsegélyegyezmények, melyek alkalmazását a Rendelet háttérbe szorítja. Mivel az említett egyezmények rendszerint lakonikusan (rendszerint csupán a kikötés megengedhetőségét rögzítve) szólnak a joghatósági megállapodásokról, ez a fejezet rövid és leíró jellegű.

A **magyar szabályok** szinte szó szerint megegyeznek a Brüsszel I. rendeletben foglalt rendelkezésekkel. A korábbi normákhoz képest a 2000. évi módosítás jelentős változásokat hozott: a kikötött bíróság joghatóságának kizárólagossága mellett állított fel vélelmet, jelentősen lazított a formai követelményeken és bevezette a joghatóság perbebocsátkozással

történő megalapozását, valamint módosította a polgári perrendtartásnak a joghatóság hiányának következményeivel összefüggő szabályait. Ezzel egyidejűleg újraszabályozták az illetékességi kikötésre vonatkozó rendelkezéseket is, a kettőt (kivéve a perbebocsátkozást) teljesen összhangba hozták.

A nemzetközi magánjogi kódex kimondja, hogy a felek vagyoni jogi ügyben felmerült jogvitájukra, illetve meghatározott jogviszonyból eredő jövőbeli jogvitájuk esetére kiköthetik valamely állam bíróságainak vagy egy meghatározott bíróságának joghatóságát. Meghatározza a formai követelményeket, melyek megegyeznek a Rendelet 23. cikkében foglalt rendelkezésekkel. Nem tartalmaz azonban semmit a magyar jog sem a joghatósági megállapodás létezésének, *érvényességének* egyéb feltételeiről, sem a kikötésre alkalmazandó jogról. Erre a kérdésre ezért a jogirodalomnak, illetve a joggyakorlatnak kell választ adnia. Követhetőnek látszik az az út, mely – a joghatósági klauzula szeparabilitásának megőrzése mellett – a főszerződésre alkalmazandó jogot tekinti alkalmazandónak a kikötésre is. Ennek hiányában a kikötött fórum joga alkalmazható, mivel a kikötés rendszerint ezzel áll a legszorosabb kapcsolatban.

Az Nmtvr. 1. §-ára tekintettel a joghatósági szabályok, így a joghatósági megállapodásra vonatkozó előírások is akkor bírnak jelentőséggel, ha a jogvitában *külföldi* elem bukkan fel. Álláspontom szerint ezért a hazai jog alapján joghatósági kikötéssel csak akkor élhetnek a felek, ha az ügynek valamilyen releváns nemzetközi vonatkozása van, ehhez önmagában egy külföldi fórum kikötése nem elegendő. Hogy mi tekinthető relevánsnak, az az adott jogviszony és jogvita jellegétől függ.

A joghatósági megállapodások *megengedhetőségének* a hazai jogban is korlátját képezik a *kizárólagos és a kizárt* joghatósági szabályok, valamint a fogyasztói és a munkaviszonyból származó jogvitákra vonatkozó, a gyengébb fél védelmét szolgáló megszorítások. További – tárgyi – korlát, hogy a felek csak vagyoni jogi ügyekben élhetnek kikötéssel.

A kikötés egyaránt vonatkozhat egy állam bíróságaira általában vagy annak egy *meghatározott bíróságára*. Ezzel összefüggésben fel kell hívni a figyelmet a munkaügyi perekben a joghatósági kikötésekre és az illetékességre vonatkozó szabályok közötti ellentmondásokra: a nemzetközi magánjogi kódex alapján ugyanis a felek nemcsak azt az államot jelölhetik meg, amelynek bíróságai a jogvitát elbírállhatják, hanem a konkrét bíróságot is. Konkrét bíróság választására azonban a magyar illetékességi szabályok nem adnak lehetőséget, mivel az a polgári perrendtartás szabályai értelmében kizárólagos. A hazai jog e tekintetben a Brüsszel I. rendelettel sincs összhangban. Furcsa módon, az illetékességi

szabályok sokkal inkább a munkáltatónak és nem a védelemre szoruló munkavállalónak kedveznek. Ezekre a körülményekre tekintettel mindenképpen indokolt az illetékességi szabályok felülvizsgálata a munkaügyi perekben.

A magyar rendelkezések értelmezése kapcsán különös súllyal merül fel, hogy a nemzetközi magánjogi kódexnek a joghatósági megállapodásra vonatkozó szabályai mennyiben alkalmazhatók a *választottbíró*sági megállapodásokra. Történeti, nyelvtani és rendszertani elemzést követően arra az álláspontra jutottam, hogy az Nmtvr. joghatósági szabályai a választottbírósági kikötésekre nem vonatkoznak. Több hazai szerző azonban ezzel ellentétes álláspontot képvisel, s a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata is ez utóbbi utat követi.

D)

A külföldi államok joghatósági megállapodásra vonatkozó jogának vizsgálata során az államokat két nagy csoportra osztottam: az angolszász és a kontinentális jogrendszerű államokra.

Az első csoportban elsődlegesen az *angol és az észak-amerikai (USA)* jogot vizsgáltam meg. Ezen a csoporton belül az összehasonlítás egyszerűbb, mivel a szabályok (joggyakorlat) ősi forrása közös. Az angolszász jogrendszerek egyik közös vonása a joghatósági megállapodások szabályozásának esetjogi jellege. Egy-egy konkrét törvényi rendelkezéstől eltekintve elsődlegesen a bírói gyakorlat alakította ki és alakítja a joghatóság kikötésének feltételeit, hatásait, stb... A másik közös, és egyben a kontinentális jogoktól különböző jellemző, hogy kétség esetén inkább tekintik a kikötést nem kizárólagosnak, mint kizárólagosnak, így a derogációs hatás érdekében hangsúlyozottabban kell figyelni a kizárólagosság kifejezésére. A *common law* jogrendszerekben általánosan alkalmazott a *forum non conveniens* szabály, amely a bírónak diszkrecionális jogot ad a joghatóság gyakorlására vagy elutasítására. A joghatósági megállapodásokra vonatkozóan formai előírások nincsenek. A joggyakorlatban ugyanakkor különös súlyt fektetnek a felek megállapodásának tüzetes vizsgálatára. További közös vonása az angolszász államok gyakorlatának az ún. perlést tiltó végzés (*anti-suit injunction*) kibocsátásának lehetősége a joghatósági megállapodás ellenére külföldön perlő alperessel szemben, bár ezzel egyes kontinentális állam bírósága is élt már.

A *kontinentális államok joga* sokkal szerteágazóbb a joghatósági megállapodások tekintetében. A részletszabályok szintjén egységes trendeket, azonos elveket követő jogcsoportokat nehezen lehet felfedezni, bár vannak olyan kérdések, melyeket valamennyi vagy a

legtöbb államban azonosan ítélnék meg. Így a kontinentális jogokban a bírónak rendszerint nincs diszkrecionális joga joghatósága gyakorlása tekintetében. Ezért is tekintik a kontinentális államok joghatósági rendszerét merevnek. Így ha a felek egy külföldi állam bíróságának vagy bíróságainak joghatóságát kötötték ki, akkor a civiljogi bíró köteles joghatóságának hiányát megállapítani, feltéve, hogy a kikötés kizárólagos joghatóságot hozott létre. Ezekben az államokban ezért nagyobb jelentősége van a kizárólagos és nem kizárólagos kikötések közötti különbségtételnek, mint az angolszász államokban, hisz ez utóbbi jogrendszerekben a *forum non conveniens* alkalmazása e kétféle megállapodás különbségeit jelentősen csökkenti. Annak ellenére, hogy a civiljog országaiban jellemző a jogi normák jogszabályba (törvénybe, rendeletbe) való foglalása, a joghatósági megállapodások tekintetében ez nem mindenhol érvényesül. Ez minden bizonnyal összefüggésben van azzal, hogy nem mindegyik országban került sor a joghatóság külön, az illetékességtől független kodifikálására. Így ott, ahol ez nem történt meg, a joghatósági kikötést vagy az illetékességi kikötés szabályain keresztül közelítik meg, vagy sajátosságaira tekintettel attól függetlenül kezelik, s feltételeit, korlátait a bírói gyakorlatban alakították ki. Az országok egy másik csoportjában a joghatóságot önállóan szabályozták, méghozzá rendszerint a nemzetközi magánjogi kódexekben.

A joghatósági megállapodásra vonatkozó szabályok sokszínűsége vezet el a **Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferenciához**, ahol már több, a szerződéses joghatóságról szóló egyezményt dolgoztak ki az egységes szabályok megteremtése érdekében. Ezért a Konferencia már többször szembesült azokkal a problémákkal, melyek a joghatósági kikötések körül felmerülnek.

Az első az 1958-as testi ingó dolgok nemzetközi adásvételénél kikötött szerződési fórumról szóló egyezmény, melyet bár négy állam aláírt, soha nem lépett hatályba. Ezt követte az 1965-ös egyezmény a joghatósági megállapodásról, mely hasonló sorsra jutott. Az előbbinek a tárgyi hatálya volt meglehetősen szűk, a másik pedig nem tartalmazott egységes szabályokat a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására. Valamivel sikeresebb volt az 1971-es elismerési és végrehajtási egyezmény, melynek ugyan csak négy aláírója volt, de hatályba lépett. A joghatóságot azonban csak indirekt normákkal, az elismerés és végrehajtás előfeltételeként szabályozta. Ezt követően került sor 2005-ben egy újabb egyezmény elfogadására a joghatósági megállapodásokról: a kompromisszumok eredményeként azonban ez is egy meglehetősen szűk keresztmetszetű egyezmény lett. Hatálya csak a *business to*

business (B2B) kapcsolatokra, azon belül is csak a kizárólagos joghatósági megállapodásokra terjed ki.

Az egyezmény három alappilléret, a szerződő államok bíróságainak kötelezettségét a következőkben foglalták össze: 1. a kikötött fórum köteles tárgyalni az ügyet, 2. minden más bíróság köteles joghatóságának hiányát megállapítani, 3. a választott fórum által hozott határozatot a többi szerződő államban el kell ismerni és végre kell hajtani. Ezek a kötelezettségek ugyanakkor nem kivétel nélküliek.

Az egyezmény maga definiálja, a joghatósági megállapodás szempontjából mi tekinthető *nemzetközi* ügynek, ám a releváns időpontot nem határozza meg. Eszerint minden ügy nemzetközi, kivéve, ha a felek ugyanabban az államban rendelkeznek lakóhellyel (székhellyel), s a felek jogviszonya, valamint a jogvita szempontjából jelentős egyéb körülmények – a kikötött bíróság helyét nem tekintve – csak ezzel az egy állammal vannak kapcsolatban.

Csak azok a megállapodások esnek az egyezmény hatálya alá, melyben a felek *egy szerződő állam* bíróságainak vagy egy szerződő állam egy vagy több meghatározott bíróságának kizárólagos joghatóságát kötik ki. Ezzel elkerülhető volt ugyanis, hogy a több államban folyó párhuzamos eljárásokból eredő következmények elhárítására közös szabályokat kelljen kidolgozni. Egy államon belül több bíróság kikötését azonban a belső jog megfelelően kezelni tudja.

Ami a joghatósági megállapodás *formai követelményeit* illeti, az egyezmény szerint a megállapodás megköthető vagy dokumentálható írásban vagy bármilyen más kommunikációs eszközzel, mely az információt abból a célból teszi hozzáférhetővé, hogy későbbi hivatkozásokra is felhasználható legyen. Az utóbbit az UNCITRAL által 1996-ban az elektronikus kereskedelemről elfogadott modelltvényből vették át.

A kikötés *érvényességének, létezésének* egyéb feltételeit a nemzeti jogokra hagyták. Az egységesség érdekében azonban elfogadtak egy kollíziós normát, amelynek értelmében a kikötött állam joga szerint kell elbírálni ezeket a kérdéseket. Ez alól a jog- és cselekvőképesség képez kivételt, mert azt a kikötöttön kívüli más bíróság is saját joga (beleértve nemzetközi magánjogát is) bírálhatja el.

Az egyezmény egyszerűsíti és egységesíti a kikötött fórum által hozott határozat *elismerésének és végrehajtásának* szabályait. Azonban még ebben a szakaszban is lehetőséget ad a joghatóság felülvizsgálatára: megtagadható az elismerés és a végrehajtás, ha a megállapodás a kikötött állam joga szerint érvénytelen, vagy ha az elismerés, illetve végrehajtás szerinti állam joga szerint hiányzott a fél jog- vagy cselekvőképessége.

A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia Alapszabályát abból a célból módosították, hogy ne csak államok, hanem nemzetközi szervezetek is részeseivé válhassanak. A módosítást elsődlegesen az indukálta, hogy az Európai Közösség az Amszterdami Szerződést követően a joghatóság szabályozása tekintetében (is) az első pillérbe tartozó hatásköröket kapott, s ezzel egyidejűleg felhatalmazást nyert másodlagos közösségi jog megalkotására. Erre tekintettel elkerülhetlenné vált annak lehetővé tétele, hogy a Közösség maga is tagjává válhasson a Konferenciának. Figyelemmel arra, hogy a 2005-ös egyezmény a Közösség kizárólagos hatáskörébe tartozó tárgykört szabályoz, a hágai egyezmény aláírására is a Közösség jogosult.

V. Következtetések

Úgy látom, azok a problémák, melyek a joghatósági megállapodások körül gyülekeznek alapvetően két tényezőre vezethetők vissza. Az egyik a joghatósági megállapodás *kettős természete*: egyszerre egy klasszikus *magánjogi szerződés* és egy *eljárásjogi* intézmény. Eredete, forrása – törvényi felhatalmazás alapján – a felek kölcsönösen egybehangzó akaratnyilatkozatában lelhető fel, míg célzott joghatóságait az eljárásjog területén fejtik ki. Mindaz, ami megkülönbözteti és elhatárolja a magánjogot (polgári jogot) a közjog területére eső eljárásjogtól a joghatósági megállapodások kapcsán meglehetősen nagyszámú konfliktust generál. Áttekintve a különböző szerzőknek a témában írt műveit és az egyes szabályozási modelleket, látható, a jogalkotónak, illetve a bírói gyakorlatnak ehhez a kettős jelleghez való viszonya dönti el a joghatósági kikötések szerepét, jelentőségét és sorsát. A fent jelzett problémák másik forrása – mely a joghatósági megállapodást elhatárolja az illetékesség kikötésétől, hisz az előbbi megállapítások az utóbbira is igazak – az, hogy a joghatósági megállapodások nemzetközi közegben fejtik ki hatásukat. Azok a kérdések, melyek nemzeti viszonylatban egyszerűen és gyorsan megoldásra találnak, nemzetközi szinten hasonlóan hatékony rendezésre nem tarthatnak számot. Egy államon belüli fórum kiválasztása nem jár olyan meghatározó jogkövetkezményekkel, mint amikor a felek nemzetközi szinten keresik a megfelelő bíróságot.

A joghatósági kikötések anyagi jogi jellege táplálja a fél-autonómia figyelembe vételét, míg az eljárásjogi hatások révén az igazságszolgáltatás megfelelő, hatékony, gazdaságos működését, illetve egyéb érdekeket kell szem előtt tartani. Ezek a szempontok egymást kölcsönösen kiegészítve, egymást erősítve is képesek működni. A nemzetközi kereskedelem színterén, ahol a leggyakoribb az ilyen klauzulák alkalmazása, a felek jól

felfogott érdeke olyan fórumot választani jogvitáik eldöntésére, mely gyorsan, hatékonyan, s egyszersmind szakszerűen tudja kezelni az ügyet. Ez szolgálja az igazságszolgáltatás érdekeit is, különösen abban az esetben, amikor az egyéb joghatósági szabályok merevsége nem kínálja ezt a lehetőséget. Ahogy Geimer is fogalmazott, a „joghatósági rendszerek csak egy «durva hálót» képesek vonni az esetek köré. Tévedés lenne azt hinni, hogy az általánosságban és absztrakt módon megfogalmazott kapcsolóelvek minden egyedi esetre méltányos megoldást biztosítanak. Szükség van a korrekció lehetőségére.” Ahogy a joghatósági megállapodás anyagi jogi és eljárásjogi jellemzői egy irányban tudnak hatni, egyúttal egymással konkurálnak is. Itt jóval többről van szó, mint hogy a felek szerződési szabadságának kógens szabályokkal bizonyos érdekekre tekintettel korlátokat állítunk fel. A megállapodásnak ugyanis egy olyan szférában kell kifejtenie hatását, melyet – ritka kivételektől eltekintve – egyértelműen a kógencia ural. Ezek a kötelező jellegű normák biztosítják, hogy az állam a nemzetközi egyezményekben, az alkotmányban s egyéb törvényekben megfogalmazott kötelezettségének eleget tudjon tenni, a bírósághoz való fordulás jogát érvényre juttassa, s egyáltalán, gyakorolhassa az igazságszolgáltatás jogát. A mai modern perjogi igények, mint például a perhatékonyság, különösen megköveteli az eljárás kötelező jogi normák betartása útján történő feszes lefolytatását. Egy joghatósági megállapodás mellett, hogy ezzel az elvvel szemben is futhat, jó esetben mégis ennek az igénynek a szolgálatában áll.

Azok a megoldások, melyek az igazságszolgáltatás hatékony működését és az egyéb állami érdekeket szolgálják, nem feltétlenül találkoznak tehát a felek kívánalmaival. Attól függően, melyik szempontot tartja szem előtt a jogalkotó (bírói gyakorlat), alakulnak ki liberálisabb és merevebb szabályok a joghatósági megállapodásokra vonatkozóan.

VI.A témához kapcsolódó publikációk

Joghatósági és illetékességi kikötés a 2000. évi CX. törvény után az európai szabályozás tükrében. Magyar Jog 2002/7. sz. 385-396. oldal

Joghatósági szabályok Európában és Magyarországon. A kizárólagos és az általános joghatóság. Jogtudományi Közlöny 2003/6. sz. 266-275. oldal

Joghatósági szabályok Európában és Magyarországon. A vagylagos joghatóság. Jogtudományi Közlöny 2003/7-8. sz. 311-321. oldal

Lugano és Brüsszel – avagy két egyezmény ugyanarról, majdnem ugyanúgy. Collega 2003/1. sz. 74-76. oldal

Mely államban indítsunk pert egyéni munkaügyi jogvitában? Európai Jog 2003/4. sz. 18-23. oldal

Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában - II. fejezet 1. pont 43-146. oldal
Szerk.: Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos, Complex, Budapest, 2006

Joghatósági megállapodás a 2005. évi hágai egyezményben. In: Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, 2007, 445-459. oldal